

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Een eenzaam staatsman. Dirk de Geer, 1870 - 1960

Kaaij, M. van der

Citation

Kaaij, M. van der. (2012, May 31). *Een eenzaam staatsman. Dirk de Geer, 1870 - 1960*. Uitgeverij Verloren, Hilversum. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/19034>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/19034>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/19034> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Kaaij, Meindert van der

Title: Een eenzaam staatsman : Dirk de Geer (1870-1960)

Date: 2012-05-31

Inleiding

Daags na de veroordeling van Dirk de Geer in 1947 gaf het *Algemeen Handelsblad* blijk van zijn onbehagelijk gevoel over het strafproces.¹ De krant vond dat er sprake was geweest van een ‘politiek proces’. De openbare aanklager had zich een ‘politiek waardeoordeel aangemeten’ over het oorlogskabinet-De Geer. Wat er precies niet deugde en of De Geer een rechtvaardige straf had gekregen, daar kon de liberale krant niet precies de vinger opleggen, maar “eenmaal (zal) het nageslacht de figuur-De Geer op zijn waarde en onwaarde toetsen”.

Opvallend is dat in de vijfenzestig jaar die sinds de veroordeling van De Geer is verstreken, het oordeel over de CHU'er in grote lijnen onveranderd is gebleven. Vlak na de oorlog vond men hem een landverrader, een landgenoot voor wie iedere Nederlander zich diende te schamen. In tegenstelling tot het *Algemeen Handelsblad* wilde *Trouw* aan De Geer na zijn veroordeling geen woord meer vuil maken.² De man was een verachtelijke verrader en had voor de verzetskrant volledig afgedaan.

Trouw-journalist Jaap Hoek noemde De Geer in 1970 een ‘soort Rudolf Hess in miniformaat’.³ In het verlengde daarvan deugde van De Geer ook voor de oorlog niets, want hij had maling aan de “coalitiepartners, waarmee hij kabinetten vormde en opblies, zonder zich af te vragen of de partners zijn vreemde en achterbakse sprongen wel op prijs stelden”. In een gezonde politieke en parlementaire democratie, zo stelde Hoek, “mogen figuren zoals De Geer niet op de zeef blijven liggen”. Zo redeneerde ook sociaal-democraat Marinus van der Goes van Naters in 1980. Nederland had in 1939 de leiding gegeven aan een ‘kneus’, een ‘zwakkeling’, iemand met een ‘zeldzame imbeciliteit’.⁴

In de wetenschappelijke publicaties waren de oordelen wel genuanceerder, maar niet positiever. Hoogleraar politieke geschiedenis J. Bosmans vond De Geer een ‘benepen provinciaal’ en een pacifist want ‘gewelddoeppassingen vond hij strijdig met het christendom’.⁵ “Een groot minister van financiën” was hij volgens Bosmans nooit geworden; “daar voor miste hij in moeilijke tijden volharding en doorzettingskracht.” De Geer stapte op in de kwestie rond de Vlootwet, omdat hij niet was opgewassen tegen de financiële problemen; het bood De Geer ‘een prachtkans om de aftocht te dekken’. Hij volgde in zijn schets – soms bijna letterlijk – de beschrijvingen van Lou de Jong in zijn *Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*. Voor De Jong was het een mysterie dat een man met zulke dubieuze kwaliteiten als De Geer, vóór de oorlog in Nederland zo’n voornaamse rol kon spelen en het twee keer tot minister-president kon schoppen. De Geer was de verpersoonlijking van het conservatieve, ingeslapen politieke klimaat in Nederland. De

Geer was een 'sluw' politicus die naïviteit aanwendde om de tegenstander zand in de ogen te strooien.

In de 21ste eeuw is de woede en afkeer die zijn naam oproept vanzelfsprekend verdwenen, maar de waardering is nauwelijks gegroeid. Aan het eind van de twintigste eeuw barstte het in kranten en tijdschriften van de 'lijstjes', ook die van 'beste premier van de 20ste eeuw'. In dat lijstje stond Cort van der Linden bovenaan en De Geer onderaan. Han van der Horst schilderde hem af als een halve malloot.⁶ Volgens NRC Handelsblad was De Geer niet gek, maar het scheelde 'op het laatste een haar toen hij de collaboratie met de nazi's zocht'.⁷

Twijfel aan dit beeld van Dirk de Geer ontstond bij mij na het lezen van een stuk over hem van de gerenommeerde parlementaire journalist Doe Hans (*De Telegraaf*) uit 1920.⁸ Ik was verbaasd over de positieve toon die de biograaf van Thorbecke vanuit de liberale hoek aansloeg over een confessioneel politicus, in een tijd dat Nederland zwaar verzuild was. Het portret van Hans was op geen enkele manier te rijmen met de wijze waarop De Jong, Bosmans en Fasseur De Geer neerzetten. Wat was hier aan de hand? Waar kwam dat verschil vandaan? Wie had er gelijk? Die vragen maakten me nieuwsgierig en toen bleek dat van De Geer nog geen biografie was verschenen, besloot ik me te verdiepen in zijn politieke carrière.

Deze biografie is geschreven door een buitenstaander. Dat wil zeggen dat ik ben opgegroeid in een atheïstische en apolitieke omgeving. Ik heb persoonlijk later geen binding gekregen met de politieke stroming waarin De Geer zich bewoog. Van bewondering of fascinatie voor mijn hoofdpersoon is daarom geen sprake. Ik was ruim een jaar oud toen hij in 1960 overleed en heb daardoor geen persoonlijke herinneringen aan hem. De belangrijkste reden voor het schrijven van een biografie is dat ik zoveel vragen heb over het politieke leven van De Geer.

Deze biografie belicht daarom vooral de politieke daden van De Geer. Daar was ik in geïnteresseerd en daar gaan mijn onderzoeksvragen over. Privékwesties, zoals zijn familieleven, komen alleen daar waar het relevant is aan de orde. Daaraan liggen eerlijk gezegd ook praktische redenen ten grondslag. Naast de politiek en zijn gezin waren er weinig andere zaken waarmee De Geer zich in zijn leven bezighield. Over het privéleven van De Geer zijn ook weinig bronnen beschikbaar. Daardoor komen bijvoorbeeld de moeder van De Geer en zijn vrouw Ria Voorhoeve in dit boek nauwelijks tot leven, hoewel zij overduidelijk een belangrijke rol in zijn leven hebben gespeeld.

Zoals zoveel biografen ben ik zo zuinig mogelijk met het psychologisch duiden van mijn hoofdpersoon. De kennis en de feiten voor een deugdelijk psychologisch portret ontbreken eenvoudigweg. De behoefte om bij De Geer zo nu en dan daarvan af te wijken is echter groot. Zijn karaktereigenschappen, zoals zijn eenzelveigheid, bepaalden niet zelden de loop van zijn politieke carrière. Bij bepaalde besluiten, zoals de terugkeer naar bezet gebied in 1941, ontkom ik er ook niet aan om zijn innerlijke beweegredenen te duiden. Zelf heeft hij dat immers nooit uitgelegd. Ik zal me daarbij zoveel mogelijk beperken tot de handelingen en mededelingen die verifieerbaar zijn.

Halverwege mijn onderzoek publiceerde Henk van Osch, in 2007, de biografie *Jonkheer D.J. de Geer. De teloorgang van een minister-president*. Dat was voor mij een tegenvaller. Ik vreesde dat dit boek de voortzetting van mijn project nutteloos zou maken. Na lezing

concludeerde ik echter dat de opzet van Van Osch anders was geweest dan die van mij. Daar waar Van Osch in grote lijnen de oordelen van De Jong en Fasseur – en in indirecte zin die van Gerbrandy – over De Geer volgde, had ik me juist voorgenomen te onderzoeken of die wel klopten. Van Osch erkent de verdiensten die De Geer voor Nederland voor de oorlog had. Hij was een ‘integere man’ en een ‘noeste werker’.⁹ Maar een hoogvlieger was hij niet. Dat De Geer in de politiek een leidende rol kreeg kwam volgens hem door dat hij ‘in de grond conservatief was’ en dat paste goed in een conservatief tijdperk.¹⁰ Of De Geer een conservatief was, dat wilde ik juist onderzoeken, zoals ik ook wilde weten of hij wel een pacifist was. In zijn beschrijving van het tweede kabinet van De Geer volgt Van Osch de – bepaald negatieve – lijnen die waren uitgezet door De Jong in zijn levenswerk over de oorlog en door Fasseur in zijn biografie van Wilhelmina. Was het inderdaad zo’n slecht kabinet en schreef dat kabinet door zijn samenstelling geen geschiedenis? Ook verschillen we over de vraag of het vonnis in zijn strafzaak in 1947 rechtvaardig en de straf proportioneel was – zoals Van Osch meent – of niet?¹¹

Net als bij De Jong, Fasseur, Bosmans en Oud wijkt het oordeel van Van Osch af van de uitlatingen die politici en journalisten voor de oorlog over De Geer deden. In die stukken in kranten en tijdschriften werd het optreden van De Geer, met uitzondering van de AR-pers, niet zelden lovend beschreven. ‘Onafhankelijke geest’, ‘welbespraakt’, ‘goed beargumenteerd’, ‘hoogstaand karakter’, waren de woorden die tijdens het interbellum veelvuldig vielen. Bovendien, en dat viel echt op, werden deze woorden tevens geuit door niet-confessionele stromingen. Hoe komt het dat de bejegening van De Geer na 1945 hier haaks opstond? Waarom was men niet alleen kritisch over de oorlogsperiode waarin hij handelingen verrichtte waarvoor hij later strafrechtelijk is veroordeeld, maar ook over de jaren daarvoor. De vraag dringt zich op of daarmee de politicus De Geer, wat je ook van zijn handelingen tijdens de Tweede Wereldoorlog mag vinden, volledig recht werd gedaan. Daarmee kom ik aan de eerste doelstelling van dit boek: wat was de betekenis van De Geer in de Nederlandse vooroorlogse politiek? Wat voor een man was hij? Wat waren zijn ideeën en opvattingen? Wat heeft hij bereikt als politicus?

Ten tweede wil ik duidelijkheid verkrijgen over zijn handelingen vanaf de start van het tweede kabinet-De Geer in 1939 tot aan zijn aftreden een jaar later in Londen. De Geer kreeg na de oorlog een lawine van beschuldigingen over zich heen, met name van Gerbrandy, die hem in 1940 opvolgde als minister-president. Was De Geer in Londen echt zo’n politieke brekebeen dat dit, zoals Wilhelmina zei, ‘de spuigaten uitliep’? Welke verwijten berusten op feiten en welke doen dat niet? Waren het stomiteiten van De Geer of lag aan de breuk tussen De Geer en Wilhelmina eerder een politiek meningsverschil ten grondslag? In het verlengde van de kritiek over zijn optreden in Londen wil ik weten hoe het komt dat die vooroorlogse prestaties van De Geer na de oorlog in zo’n negatief daglicht zijn komen te staan.

Deze biografie bestaat grofweg uit drie delen. Het eerste deel loopt van zijn geboorte in 1870 tot en met 1907, wanneer hij voor de CHU lid wordt van de Tweede Kamer. Ik stelde me de voor de hand liggende vraag hoe zijn jeugd eruit zag. Wat voor invloed had zijn familie – met name zijn oom Barthold de Geer van Jutphaas, tien jaar lang antirevolutionair Kamerlid – op zijn latere politieke carrière? Wat was zijn religieuze overtuiging en hoe beïnvloedde die zijn politieke opvattingen? Welke rol speelde de Doleantie in

1886 daarbij? Na zijn studie rechten in Utrecht werd De Geer journalist bij *De Nederlander*, het dagblad dat banden had met de CHU. Waarom koos hij niet de richting van Kuyper, maar die van De Savornin Lohman en welke rol speelde laatstgenoemde in zijn politieke vorming? Wat voor een krant was *De Nederlander* en hoe functioneerde De Geer als journalist? Wat voor een effect hadden de veertien eenzame jaren op de redactie op de rest van zijn carrière?

Het tweede deel beschrijft De Geers actieve politieke leven tot aan het aantreden van zijn tweede kabinet in 1939. Al in zijn maidenspeech in 1907 sprak hij zich uit voor invoering van het algemeen mannenkiesrecht, als enig Kamerlid van de confessionele partijen. Wat waren zijn motieven daarvoor en maakte hij bij de confessionelen de geesten rijp om op dit omstreden punt in 1917 concessies te doen? De Geer kwam op voor het recht van katholieken om overal processies te houden, pleitte voor legalisering van crematie en was voorstander van toetreding van sociaal-democraten tot het kabinet, kwesties waar de CHU heel anders over dacht. Waar kwamen die opvallende keuzes vandaan?

Op gebied van financieel-economische kwesties hield De Geer er minder originele gedachten op na. Hij volgde de lijn die in Nederland gangbaar was en die werd uitgedragen door mannen als Colijn en Trip. Zij vonden dat Nederland moest vasthouden aan de gouden standaard, dat de overheid moest streven naar begrotingsevenwicht en dat inflatie moest worden voorkomen. Bleef De Geer die doctrine trouw of paste hij die in de loop van de jaren dertig aan, eerder dan andere confessionelen? Hij werd in 1923 een nationaal bekende figuur toen hij als minister van financiën aftrad vanwege de Vlootwet die voorzag in de bouw van een kostbare vloot om Nederlandsch-Indië te verdedigen. Was dat een teken van de pacifistische houding die De Geer zou hebben gehad, zoals wordt beweerd? Slaagde hij er niet in om te bezuinigen en was het een vorm van vaandelvluicht, of trad hij af omdat hij de uitgaven onverantwoord voor de Nederlandse schatkist achtte?

De Geer werd in 1926 voor de eerste keer minister-president nadat maandenlang op verschillende manieren getracht werd aan de Vaticaan-crisis een eind te maken. Heeft hij 'sluwe' methoden gebruikt om die positie te bemachtigen? De vraag is welke betekenis het door De Geer zo genoemde 'intermezzokabinet' voor de Nederlandse politiek had. Een apart hoofdstuk gaat over de 'Wet financiële verhouding gemeenten en rijk' van De Geer, die in 1929 door de Tweede en Eerste Kamer werd goedgekeurd. In 1933 accepteerde hij niet het aanbod om vice-president van de Raad van State te worden, maar koos hij voor een plek in de Tweede Kamer als fractievoorzitter van de CHU. Waarom zei hij de politiek niet vaarwel? Wat vond hij in de jaren tot 1939 van de NSB, het pacifisme, de Volkenbond en de SDAP? Hoe kwam hij aan dat liberale imago?

Het derde deel begint met de vorming van het tweede kabinet-De Geer en eindigt met zijn overlijden. Aanvankelijk was het mijn bedoeling om dit deel beperkt te houden omdat daarover al zoveel bekend is. Gaandeweg het onderzoek moest ik op dat voornemen terugkomen. Het bleek dat De Geer veel zaken in die oorlogsjaren ten onrechte zijn aangewreven. Bovendien is de context waarin hij handelde niet altijd volledig en waarheidsgetrouw weergegeven. Al deze kwesties heb ik bij elkaar gebracht in een afzonderlijk hoofdstuk.

Het tweede kabinet-De Geer kreeg over het algemeen een slechte beoordeling. Was dat negatieve beeld terecht? Maakte De Geer een 'akelige indruk' tijdens zijn ontmoet-

ting met Churchill? Streefde De Geer naar een aparte vrede voor Nederland met nazi-Duitsland? Was al het handelen van De Geer als minister-president gericht op het 'te vriend' houden van de Duitse bezetter? Was het terecht dat Wilhelmina De Geer in Londen dwong om ontslag te nemen? De Geer keerde tijdens de oorlog terug naar bezet Nederland. Waarom nam hij dat besluit dat later door zoveel Nederlanders werd afgekeurd? Terug in Nederland schreef hij de brochure *De synthese in den oorlog* waarin hij pleitte voor het opgaan van Nederland in een gemeenschap onder Duitse heerschappij. Hoe kon hij in die fase van de oorlog, toen inmiddels voor iedereen het ware karakter van de Duitse bezetter bekend was, nog een dergelijk toekomstbeeld hebben? Na de oorlog moest hij zich voor het bijzondere gerechtshof verantwoorden voor zijn terugkeer naar bezet gebied en het schrijven van die brochure. In hoeverre kreeg De Geer een eerlijk proces? Welke rol speelde Gerbrandy bij dat strafproces? Was het een politiek proces?

Tot slot wil ik ook algemene vragen over het politieke leven van De Geer beantwoorden. Wat is bijvoorbeeld de plaats die De Geer in de parlementaire geschiedenis inneemt? De Geer was lid van een confessionele partij, maar in hoeverre viel dat lidmaatschap te rijmen met zijn politiek handelen? Daarnaast vraag ik me af op welke manier de theorieën van de pacificatiedemocratie van Arend Lijphart pasten bij de politicus De Geer.

De scheidslijnen tussen de drie delen in dit boek hangen in hoge mate samen met de beschikbaarheid van de bronnen. Over de eerste periode, van zijn geboorte in 1870 tot 1907, bestaan relatief weinig documenten die het mogelijk maken om zijn leven tot in detail te beschrijven. Ik doe dat vooral aan de hand van secundaire bronnen. Dat veranderde toen hij in 1907 lid werd van de Tweede Kamer. De Handelingen van de Tweede Kamer geven weer wat hij daar heeft gezegd. Zijn inbreng bij de formaties, waarbij hij vanaf 1918 tot en met 1939 onafgebroken een rol speelde, is in ruime mate voorhanden. Vanaf 1907 schreef hij zijn stukken in *De Nederlander* maar ook in andere bladen onder naam. Het derde deel beslaat de periode vanaf 1939, het moment dat De Geer voor de tweede keer minister-president werd. Voor dit deel geldt dat de biograaf moeite moet doen om niet in het materiaal te verdrinken.

Een primaire bron voor dit boek is het archief van De Geer in het Nationaal Archief in Den Haag. Normaal gesproken bevatten dagboeken materiaal waarvan een biograaf dankbaar gebruik kan maken. De dagboeken van De Geer, die hij vanaf zijn jeugd bijhield, bleken bij lezing echter van weinig waarde te zijn. In de eerste plaats gebruikte hij die niet om zijn politiek handelen te documenteren – waar ik me in deze biografie primair op richt – maar meer om persoonlijke feiten te boekstaven, zoals een verhuizing, geboorte van een kind, bezoek aan de kerk en – dat vooral – uitgebreide beschrijvingen van de vakanties. Maar zelden meldde hij een politiek feit dat voor dit boek nuttig was.

De rest van zijn archief heeft hij in zijn laatste levensjaren zorgvuldig samengesteld. Het wekt sterk de indruk dat het is klaargemaakt voor de toekomstige biograaf. De kranten en tijdschriften met een stuk over hem bewaarde hij in zijn geheel en, om het als het ware voor de geschiedschrijver makkelijk te maken, schreef hij met blauw potlood op de voorpagina het paginanummer en zette hij bij het bewuste stuk een groot kruis. Het ligt er duimendik bovenop dat de bewaarde stukken louter een positieve boodschap hebben. Het archief is ontdaan van elke kritische noot. Uit de dagboeken zijn veel bladzijden gescheurd. In een liefdesbetuiging voor zijn toenmalige vriendin Amanda Schoch staat

in een afwijkend beverig handschrift bijgekrabbeld dat hij die opmerking ‘reeds lang’ voor zijn huwelijk had opgetekend. Te vrezen valt dat al te kritische en/of persoonlijke brieven in de prullenbak zijn verdwenen. De vele memoires en brochures die hij na de oorlog schreef, zijn voor dit boek gebruikt, maar gaan eigenlijk gebukt onder hetzelfde manco: elk zelfkritisch element ontbreekt. De meeste cruciale vragen bleven ongesteld. De enkele relevante vraag die hij opwierp voorzag hij van een schimmig antwoord.

Dit alles dwingt een biograaf tot voorzichtigheid, een kritische blik en zelfs argwaan. De Geer had – gelukkig – niet overal controle op. Zo kwamen de brieven die hij naar anderen stuurde keurig in het archief van die persoon. Menigmaal stond in die brief ook herhaald wat de ontvanger eerder aan De Geer had geschreven. De Geer heeft in zijn leven veel gepubliceerd en de uitglijders die hij daarin soms maakte, kon hij niet doen verdwijnen. De stukken die hij als journalist of opiniemaker veelal in heldere stijl schreef, geven een goed beeld van wat hij wilde en wat hij bedoelde.

Voor de beschrijving van zijn tijd als journalist bij *De Nederlander* vormde de studie *Dagblad en doorbraak* over die krant van Jan Wieten een onmisbare bron. Een stabiele en veel gebruikte bron zijn de *Handelingen van de Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal*. In de ruim dertig jaar die hij in het Nederlands parlement optrad, als Kamerlid en als minister, heeft hij duizenden pagina’s gevuld. De ervaring leerde dat juist uit die *Handelingen* een ander beeld naar voren kwam dan historici over De Geer na de oorlog hadden neergezet. De notulen van de Ministerraad tot aan 1940 hadden daarentegen een beperkte betekenis voor dit onderzoek, omdat deze tot dat jaar niet meer waren dan een besluitenlijst, zonder de voorafgaande discussie. Voor dit boek kon ik gebruik maken van biografieën zoals die van Colijn, Kuyper, Romme, Wilhelmina en Cort van der Linden. Handicap was daarentegen het gemis van goede studies over De Savornin Lohman, Ruijs de Beerenbrouck en Gerbrandy. Nuttig was *Het jongste verleden* van Oud, in meerdere opzichten. Oud was Kamerlid én minister in de periode die hij in die zes delen in beeld bracht, waarbij het de vraag is in hoeverre hij objectief was. Dat geldt te meer voor De Geer, wiens directe tegenstander hij op financieel terrein was. Bovendien schreef Oud zijn naslagwerk op een moment dat de politieke carrière van De Geer al gebroken was.

Het boek – het zijn eigenlijk drie boeken – waarvan ik regelmatig gebruik maakte is Colijn en het einde van de coalitie van George Puchinger over de formaties van 1918 tot aan 1939. De daarin integraal opgenomen brieven en aantekeningen van de hoofdrolspelers in de Nederlandse politiek in het interbellum, waren soms van grote waarde. Het bood bij tijd en wijle een prachtig uitzicht op het spel achter de schermen van de politieke elite van die jaren.

Niet onvermeld mag blijven de internetsite ‘Parlement & politiek’ van het Parlementair Documentatie Centrum. Van deze site heb ik talloze malen gebruikgemaakt voor de correcte spelling van namen en exacte data, uiteenlopend van verkiezingsuitslagen tot aan de datum waarop iemand in de Kamer kwam. Evenzeer maakte ik gebruik van de internetsite van de Koninklijke Bibliotheek die toegang verschaft tot een aanzienlijke hoeveelheid gedigitaliseerde kranten waarin met zoektermen interessante krantenberichten herontdekt konden worden.

Voor het derde deel van dit boek maakte ik gebruik van andere bronnen. In 1947 besloot de Tweede Kamer tot het houden van een parlementaire enquête naar de gebeurtenissen

‘verband houdende met de Duitse inval in Nederland en naar het beleid in Londen’. Zestig jaar lang was van dat middel geen gebruikgemaakt. De motie die sociaal-democraat Van der Goes van Naters indiende kreeg brede steun in de Tweede Kamer. Al bij de start was duidelijk dat deze enquête geen volledig beeld kon geven van de gebeurtenissen. Men besloot, met het oog op artikel 55 van de Grondwet dat bepaalde dat de Koning onschendbaar is, om de rol van koningin Wilhelmina buiten het onderzoek te houden. Het bracht oud-minister Bolkestein ertoe om in zijn getuigenis voor de commissie met licht cynische toon op te merken dat de leden in dat geval slechts de ‘formele waarheid’ en niet de ‘historische waarheid’ zouden horen.¹² Niettemin leverden de duizenden pagina’s aan verhoren feiten op die in dit boek een plaats kregen.

Een andere belangrijke bron vormt de uitgebreide serie die Lou de Jong na de oorlog over de aanloop naar de oorlog en de oorlog zelf schreef. Wat in *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* stond, week menig keer af van de conclusies van de enquêtecommissie. Niet zelden waren dat zaken die te maken hadden met De Geer. Een bron vormde het witboek dat premier Gerbrandy uitbracht in 1946, na terugkomst uit Londen. In *Eenige hoofdpunten van het regeringsbeleid in Londen* legde hij verantwoording af voor zijn handelen als premier. Veel voordeel had ik van het boek *Het averechts handelen* van psychiater Hugo Pos en journalist Jan Kuijk, die een reconstructie maakten van De Geers besluit om in de oorlog naar Nederland terug te keren. Ten slotte gebruikte ik het strafdossier van De Geer dat in het Nationaal Archief ligt. Voor dit deel bracht ik bezoeken aan twee buitenlandse archieven. In Londen doorzocht ik The National Archives op mogelijke dossiers over De Geer, gemaakt door de Engelse geheime dienst. In Berlijn bezocht ik het Politisches Archiv van het ministerie van buitenlandse zaken in verband met zijn terugkeer naar Nederland in 1941.